

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 8 Issue 1, A Tribute to Prof. Dr. Šerbo Rastoder, p. 137-152, March 2016

DOI Number: 10.9737/hist.2016118187

İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın Suriye Seferlerinde Ermeniler Armenians in the Ilkhanid Ruler Ghazan Khan's Syria Campaigns

Yrd. Doç. Dr. Ahmet SAĞLAM
Artvin Çoruh Üniversitesi - Artvin

Özet: Bu makale İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın 1299, 1301 ve 1303 yıllarında Suriye'ye düzenlediği seferlere katılan Çukurova bölgesindeki Ermeni kralı ve askerlerinin faaliyetlerini inceleyerek, bu seferlerde faal görev alan Ermeni güçlerinin İlhanlılarla birlikte bölgeyi yakıp yıktıklarını tespit etmektedir.

Anahtar kelimeler: Gazan, Ermeniler, Suriye, istilalar

Abstract: This article examines the role of Cilicia Armenian King and his soldiers in the 1299, 1301, and 1303 Syria campaigns of Ilkhanid ruler Ghazan Khan (r.1295-1304) and presents that these campaigns created an opportunity for the Cilician king to plunder Syria with the Ilkhanids.

Keywords: Ghazan, Armenians, Syria, invasions

Giriş

Moğol Büyük Hanı Mengü Han (649-657/1251-1259) tarafından İran, Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu'yu istilâ etmekle görevlendirilen Moğol-İlhanlı Devletinin (654-754/1256-1353) kurucusu Hülagu (654-663/1256-1265)¹ Bağdat'ı alarak devam ettiği ilerleyişini Suriye'yi işgal ederek sürdürmüştür. Mengü Han'ın ölümü nedeniyle Suriye'yi terk etmek zorunda kalan Hülagu'nun bölgede bıraktığı Ketboğa komutasındaki İlhanlı birlikleri Kıpçak Türkleri idaresindeki Memlûkler tarafından Ayn Câlût Savaşı'nda (3 Eylül 1260)² hezimete uğrar. Suriye'yi ısrarla istilâya girişen Hülagu'nun halefleri her defasında Memlûk orduları tarafından akamete uğratılmış ve bölgeye dönük son İlhanlı istilâ girişimi Gazan Han (1295-1304)³ döneminde vuku bulmuştur. Müslüman olup Mahmud adını alan Gazan Han'ın 1299,

¹ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik (ö.681/1238), *Tarih-i Cihan Gûşâ* (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013, s. 497-498; Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, I-II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, c. II, s. 556; Reşidüddin Fazlullah (ö. 718/1318), *Câmiu't-Tevârih* (İlhanlılar Kısmı), (Çev. Prof. Dr. İsmail Aka, Prof. Dr. Mehmet Ersan ve Dr. Ahmad Hesamipour Khelejeni), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013, s. 13.

² İslâm medeniyetine sekte vuran Moğol istilası bu zaferle durdurulur. Tarihin akışını değiştirecek ölçüde önemli sonuçlara yol açan savaş hakkında bkz. İbn Devâdârî, Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek İbnü'd-Devâdârî (ö.736/1336), *Kenzü'd-Dürrer ve Câmiü'l-Gurer* I-IX, (Thk. Ulrich Haarmann), c. VIII, Kahire 1971, s. 49-51; Nüveyrî, Ebu'l-Abbas Şihabüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî (ö.733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, I-XXXI (Thk. Dr. Necip Mustafa Fevvez, Dr. Hikmet Keşli Fevvez), Beyrut 2004, c. XXIX, s. 302-304; Baybars el-Mansûrî (ö.725/1325), *Zübdetü'l-Fikre fi Târîhi'l-Hicre*, (Thk. D. S. Richards), Beyrut Das Arabische Buch Berlin, 1998/1419, s. 50-52; Reşidüddin, *age*, s. 55-58; Abdülkerim Özeydin, "Aynicâlût Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1994, s. 275-276; Süleyman Özbek, "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud", *Türkler*, Ankara 2002, c. V, s. 134-143.

³ Gazan Han ve dönemi hakkında bkz; Reşidüddin, *age*, s. 618-662; Safedî, Salahaddin Halil bin İzzeddin Aybek es-Safedî (ö.762/1363), *A'yânü'l-Asr ve A'vânü'n-Nasr*, (Thk. Ali Ebû Zeyd, Mahmûd Salim Muhammed, Nebil

JHS

History
Studies

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Šerbo
Rastoder
March
2016

1301 ve 1303 yıllarında Suriye bölgesine düzenlediği seferler Moğol tehdit ve tehlikesini yeniden gündeme taşımıştır. Haçlı seferleri sonrasında Çukurova bölgesinde kurulan Çukurova Ermeni Krallığı (1199-1375) bölgeyi mesken tutan işgalci Haçlılar ve müstevli Moğollar ile bölgedeki çıkarları açısından ittifak kurmuşlardır. İlhanlıların bölgeye inmesiyle de İlhanlılara tâbi siyasi bir yapıda konumlarını idame ettirmişlerdir. Gazan'ın söz konusu seferlerinde Ermeniler faal görevler icra etmişlerdir.

A. Gazan'ın Suriye Seferleri

İlhanlı hükümdarı Gazan Han, zorlu bir sürecin ardından İlhanlı tahtına oturmayı başarır. Önce 1295 yılında tahta oturan Hülagu'nun torunu Baydu'nun hükümdarlığına karşı gelmiş ve vezir Nevruz'un desteği ile İlhanlı tahtına oturmayı başarmıştır (3 Kasım 1295). Ancak Anadolu'da önce Baltu isyanı (Eylül 1296-14 Ekim 1297) daha sonra da Sülemiş isyanı (29 Kasım 1298-27 Eylül 1299) dâhilde de Memlûkler ile mektuplaştığı iddiasıyla öldürülen vezir Nevruz'un isyanı (27 Mart 1297-14 Ağustos 1297) Gazan'ın tahta oturduğu 1295 yılından Suriye'ye sefer düzenlediği 1299 yılına kadar devam eden ve Gazan dönemine damga vuran dâhili gelişmelerdir.⁴

Gazan Han, seleflerinin bir türlü ele geçiremediği Suriye'yi istilâ ederek hem tahtını sağlamlaştırmak hem de İlhanlı siyasetinde Karakorum'da⁵ oturan *Büyük Han*'a bağlı kalmadan başlattığı devlet yönetimini⁶ taçlandırma amacındadır. Bu çerçevede zaman kaybetmeden Sülemiş isyanından dolayı ertelediği⁷ Suriye seferine çıkar. Seferin birçok gerekçesi olsa da en önemlisi İlhanlıların Hülagu döneminden beri sürdürdükleri Suriye politikasıdır.⁸ Bunun yanında Gazan, Memlûk başkentinde yaşanan taht mücadelelerinden

Ebû Amse, Muhammed Mev'îd, I-VI, Dimaşk 1998/1418, c. IV, s. 5-18; Abdülkadir Yuvalı, "Gâzân Han", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.13, Ankara 1996, s.429-431; Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, İstanbul 2009.

⁴ Gazan'ın uğraştığı iç isyanlar hakkında bkz. Reşidüddin, *age*, s. 234-276; Baybars el-Mansûrî, *age*, s. 306-308; Berthold Spuler, *İran Moğolları*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara 1987, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 106-111; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996, s. 631-640; Angus Donald Stewart, *The Armenian Kingdom and the Mamluks War and Diplomacy during the Reigns of Het'um II (1289-1307)*, Köln 2011, s. 128-136; Özgüdenli, *age*, s. 118-136.

⁵ Cengiz Han'ın merkezi ve asıl yurdu olan Karakorum günümüz Çin sınırları içerisinde bulunan Doğu Türkistan'ın ya da Uygur Türklerinin başkentidir. Cengiz'in varisleri *büyük han* olarak burada oturarak Cengiz imparatorluğunu idare ederler. Diğer bölgelerdeki hanlar ise büyük hana bağlıdır. Ancak bu metbu-tâbi ilişkisinin çok geçmeden sekteye uğradığı bölgesel sorunlarla birbirleriyle kapıştıkları görülür. Örneğin Cengiz'in oğullarından Batu'nun oğlu Berke ile Hülagu arasında başlayan mücadele İlhanlılar'ın yıkılmasına değin sürer. Hülagu ile Berke arasındaki mücadele için bkz. Baybars el-Mansûrî, *age*, s. 16-18. Ayrıca Karakorum için bkz. Reşidüddin, *age*, s. 12; Ömerî, Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî (ö.749/1349), *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr*, I-XXVII, (Thk. Kamil Selman el-Cebûrî), Beyrut 2010, c. III, s. 9.

⁶ Gazan, İlhanlı hükümdarları arasında ilk kez Moğol başkenti Karakorum'daki hana bağlı kalmadan tam bağımsız olarak ülkesini yönetmiştir. Ömerî, *age*, c. III, s. 105; Safedî, *age*, c. IV, s. 11-12. Azerbaycan bölgesindeki Tebriz ve Meraga şehirlerini talep ederek bu şehirlerin daha önce kendi askerleri tarafından ele geçirildiğini dolayısıyla miras yolu ile kendilerine ait olduğunu ileri süren Altın Orda elçilerine rest çeken Gazan; "*Ben mülkü (saltanatı) kılıcım ile elde ettim, verasetle değil. Tebriz'i, Meraga'yı kılıcım ile aldım. Sizinle benim aramızda sadece kılıç vardır*" diyerek bölge üzerindeki hak iddialarının yersiz olduğunu da açıkça dile getirmiştir. Ömerî, *age*, c. III, s. 105, 154.

⁷ Makrîzî, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrîzî (ö.845/1442), *Kitâbü's-Süluk li-Ma'rifeti Dîvelî'l-Mülûk*, I-IV, (Thk. Muhammed Mustafa Ziyade-Said Abdülfettah Âşûr), Kahire 1934, 1958; c. I, s. 876-877; İbn Tağriberdî, Ebû'l-Mehasin Cemalüddin Yusuf İbn Tağriberdî (ö.874/1470), *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, I-XVI, Kahire t. y., c. VIII, s. 118; Özgüdenli, *age*, s. 134.

⁸ Moğol Büyük Hanı Mengü (649-657/1251-1259) tarafından İran, Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu'yu istilâ etmekle görevlendirilen İlhanlılar Devletinin (654-754/1256-1353) kurucusu Hülagu Han (654-663/1256-1265) Bağdat'ı

JHS

138

History
Studies

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

özellikle de Memlûk sultanı Nâsır Muhammed'in çocuk yaşta olmasından⁹ ve üst düzey emirler arasındaki çekişmelerden yararlanmak niyetindedir.¹⁰ İlhanlı taht mücadelesinde Gazan'dan kaçan Moğol asıllı Uyratların¹¹ Memlûk topraklarında iskân edilmesi,¹² Sülemiş isyanının Memlûkler tarafından desteklenmesi ayrıca Seyfeddin Kıpçak,¹³ Seyfeddin Elbekî ve Azaz (Özer?) gibi üst düzey Memlûk emirlerinin Gazan'a iltica edip bölgeye sefer düzenlenmesi yönünde teşvikleri seferin gerekçeleri arasındadır.¹⁴ Seferin gerekçelerinden birisi de Memlûklerin İlhanlılara tâbi Çukurova Ermeni topraklarına dolayısıyla İlhanlı sınır bölgesine düzenledikleri yağma ve talan amaçlı saldırılardır.¹⁵ Makrîzî, seferin meşru gerekçesi olarak Sülemiş'in Ramazan ayında Memlûklerin Halep sınır birlikleriyle Mardin'e girdiğini ve burada ne var ne yok her şeyi yağma ve talan ettiğinden bahsederek Gazan'ın Suriye bölgesine düzenlemek istediği sefer için yaşananları fırsat olarak kullandığını ileri sürer.¹⁶ Dolayısıyla Müslüman olan Gazan, İslam hukukuna uygun olarak âlimlerden aldığı fetva¹⁷ ile seferine meşruiyet kazandırır. 19 Muharrem 699/16 Ekim 1299 Cuma günü yaklaşık

olarak ilerleyişini Şam'ı işgal ederek sürdürmüş ancak Memlûkler Ayn-ı Câlût Savaşında (658/1260) İlhanlıları durdurmuştur. Cüveynî, *age*, s. 497-498; Reşidüddin, *age*, s. 13.

⁹ Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed b. Kalavun abisi Eşref Halil'in suikastla öldürülmesinin ardından 1293 yılında 9 yaşında tahta oturmuş ve bir yıl geçmeden tahttan uzaklaştırılmıştır. Hanedan tarafından yönetilmeyen üst düzey güçlü ve nüfuz sahibi emirlerin işgaline her zaman açık Memlûk tahtı işgali başaracak emir ortaya çıkıncaya kadar durumu idare etmek için vefat etmiş sultanın çocukları bir süre tahta kalır ve böylece sükûnet geçici de olsa tesis edilirdi. Ancak gerekli şartlar oluşunca çocuk yaştaki sultanlar yaşlarının küçüklüğü bahanesi ile tahttan uzaklaştırılırdı. Nâsır Muhammed de birinci saltanat dönemi (1293-1294) sonrası tahttan uzaklaştırılmıştır. Sultan Lâçîn'in suikastla öldürülmesinin ardından bu defa ikinci kez 14 yaşlarında tekrar tahta oturur. Gazan'ın Suriye seferleriyle öne çıkan ikinci saltanat dönemi on yıl sürer (1299-1309). Nâsır Muhammed kıdemli emirlerin elinde kukla olarak hüküm sürmekten bıkip usanarak tahtı terk etmek zorunda kalır. Ancak üçüncü kez oturduğu saltanat dönemi boyunca (1310-1341) geçmiş dönemlerinden çıkardığı tecrübeler ışığında kendi otoritesini tesis etmiş ve özeldde Memlûk Türk devletinin genelde Mısır tarihinin en haşmetli yılları olarak tarihteki yerini alacak bir saltanat dönemine damga vurmuştur.

¹⁰ Ömerî, *age*, c. XVII, s. 321; Muhammed Süheyl Takkûş, *Târihu'l-Memâlik fi Mısır ve Bilâdi'sh-Şam*, (Nşr. Dârü'n-Nefâis), Beyrut 1997/1418, s. 238-239.

¹¹ Uyratlar, Sultan Ketboğa döneminde Memlûk devletine ilticâ eden Moğol asıllı bir gruptur. Baydu'yu destekleyen Uyratlar, Gazan'ın hışmından çekinerek çareyi Memlûk topraklarına iltica etmekte bulmuşlardır. Uyratlarla ilgili detaylı bilgiler için ayrıca bkz. Nüveyrî, *age*, c. XXXI, s. 187-189; İbn Devâdârî, *age*, c. IX, s. 361-362; Cüneyt Kanat, "Gazan Han Zamanında Memlûk Devleti'ne İltica eden Uyratlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XV, (2000), ss. 105-120.

¹² Nüveyrî, *age*, c. XXXI, s. 187-189; İbn Devâdârî, *age*, c. IX, s. 361-362; Makrîzî, *age*, c. I, s. 812.

¹³ Makrîzî, *age*, c. I, s. 876. Makrîzî ve İbn İyas'ın Memlûk emiri iken Gazan'a sığınan Kıpçak hakkında verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Sultan Kalavun'un Kıpçak'ın kendi ırkına meyilli olduğunu her an firar edebileceği dolayısıyla pek güvenmediğini, onun Mısır dışına çıkarılmamasını hususiyile tembih ettiğinden bahsederler. Makrîzî, *age*, c. I, s. 871-872; İbn İyas, Ebü'l-Berekat Zeynüddin Muhammed b. Ahmed İbn İyas (ö.930/1520), *Bedâ'iu'z-Zuhûr, fi Vekâi'u'd-Dühûr*, I-V, (Thk. Muhammed Mustafa), Kahire 1395/1975, c.I, s.406-407.

¹⁴ Ömerî, *age*, c. XXVII, s. 321; Reşidüddin, *age*, s. 275-276; İbn İyas, *age*, c.I, s. 403; Takkûş, *age*, s.238-239; Stewart, *age*, s. 137-138; Özgüdenli, *age*, s. 137.

¹⁵ Reşidüddin, *age*, s. 277; *Abu'l-Farac Tarihi*, s. 657. Gazan Han'ın en-Nâsır Muhammed'e gönderdiği ilk elçilik heyetinin mektubunda Memlûklerin İlhanlı toprağı olan Mardin ve çevresinde yapılan yağma ve çapul girişimlerinin intikamını almak için savaşa giriştiğini belirtmektedir. Gazan'ın gönderdiği mektubun metni için bkz. Baybars el-Mansûrî, *age*, s. 352-353; İbn Devâdârî, *age*, c. IX, s. 53-56; Nüveyrî, *age*, c. XXXI, s. 265-267; Makrîzî, *age*, c. I, s. 1016-1018.

¹⁶ Makrîzî, *age*, c. I, s. 878.

¹⁷ Reşidüddin'in verdiği bilgide, İlhanlı sınır boylarında Mardin ve havalisinde Memlûk askerinin yaptığı yağma ve çapul hareketleri, Müslümanları esir aldıkları, mütecaviz hareketlerde buldukları, camilerde içki içildiği vb. gerekçelerle ulemeden fetva alarak sefere giriştiğini bildirir. Reşidüddin, *age*, s. 277.

JHS

139

History
Studies

Volume 8

Issue 1

A Tribute to

Prof. Dr.

Şerbo

Rastoder

March

2016

90 bin kişilik büyük ve güçlü bir orduyla Tebriz'den hareket eder.¹⁸ Erbil ve Musul'u geçtikten sonra Mardin yoluyla Diyarbakır'a geldiklerinde burada İlhanlı Anadolu kuvvetleri orduya katılır. Gürcü birliklerinin de desteklediği orduda¹⁹ Ermeni Kralı II. Hetum 10 bin kişilik bir kuvvetle²⁰ Gazan'ın ordusunda yer alır.²¹

Gazan'ın Suriye bölgesine düzenlediği üç seferden ilki olan bu sefer sonunda Humus Selemiye²² yakınlarındaki Mecmau'l-Mürüc (Vâdî'l-Hazindâr)²³ vadisinde 28 Rabiulevvel 699/23 Aralık 1299 Perşembe günü ikindi vaktinde²⁴ İlhanlı ve Memlûk orduları karşılaşır. İlhanlı ordusu Memlûk ordusundan sayıca üstündür. Savaşın ilk anlarında Memlûkler geçici bir üstünlük elde etmişlerse de Gazan ordusunu çabucak toparlayarak Memlûklerin yanlış sevk ve idaredeki boşluklarından yararlanmasını bilmiştir. Sonuçta Memlûkler ağır bir mağlubiyet alır.²⁵ İlhanlılar ilk kez bir İlhanlı hükümdarının sevk ve idaresinde Memlûklere karşı zafer elde etmişlerdir. Ancak Gazan, kazandığı bu zaferin keyfini süremeden bölge yüz günlük İlhanlı işgali sonrasında tekrar Memlûk idaresine geçer. Gazan Suriye bölgesine ikinci kez yeni bir sefer düzenler. Bu kez de aşırı yağışlar ve ağır kış şartları seferin gerçekleşmesini engeller. Bu bağlamda sıkıntılı bir seyahat sonrası 5 Cemaziyelevvel 700/16 Ocak 1301 tarihinde Halep'i geçen İlhanlı ordusu Gazan'ın emri ile Sermin'e²⁶ giderek orada beklemeye başlar. Üç aylık bir beklemenin ardından da 22 Cemaziyelevvel 700/2 Şubat 1301 Perşembe günü Gazan'ın emri ile birlikler geri dönerler.²⁷

Gazan tüm bu başarısızlıklara rağmen üçüncü kez Suriye bölgesine sefer düzenler. Hazırlıkların ardından 9 Cemaziyelahir 702/29 Ocak 1303) Pazartesi günü İlhanlı ordusu Hille'den²⁸ harekete geçer.²⁹ Ordusuyla birlikte 28 Recep/18 Mart günü Rahbe'de³⁰ konaklar.³¹

¹⁸ Reşidüddin, *age*, s. 277; Özgüdenli, *age*, s.138.

¹⁹ A. G. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Çev. İlyas Kamalov), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s. 60-61; Hasan Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenge Yayınevi, İstanbul 2007, s. 229.

²⁰ Reşidüddin, *age*, s. 646; *Başkumandan Simbat Vekaynamesi*, (Ter. Hrand D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Basılmamış Nüsha, İstanbul 1946, s. 95; Galstyan, *age*, s. 173; Özgüdenli, *age*, s. 141.

²¹ Nüveyrî, *age*, c. XXXI, s. 241; İbn Habîb, Ebû Muhammed Bedreddin Hasan b. Ömer İbn Habîb el-Halebî (ö.779/1379), *Tezkiretü'n-Nebih fî Eyyâmî'l-Mansûr ve Benih*, I-III, (Thk. Muhammed Muhammed Emin), Kahire 1986, c. III, s. 220; İbn Devâdârî, *age*, c.IX, s.67; İbn Tağriberdî, *age*, c. VIII, s. 143; İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun (ö.808/1406), *Kitâbü'l-İber ve Dîvanü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fî Eyyâmî'l-Arab ve'l-Berber ve men Âserehüm min zevi's-Sultânî'l-Ekber*, I-VIII, (Thk. Halil Şehhâde), Beyrut 1421/2001, c.V, s.473; Stewart, *age*, s. 138.

²² Selemiye, Humus yakınlarında bir yerleşim alanı. Hamevî, Ebu Abdullah Şihabüddin Yâkut el-Hamevî (ö.626-1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Beyrut 1977/1397, c. III, s. 240.

²³ Makrîzî'nin, "Bugün Vâdî'l-Hazindâr olarak bilinen Mecmau'l-Mürüc" diye bahsettiği savaşın yapıldığı yer Humus ile Hama arasında bir vadidir. Humus'un yaklaşık 20 km. doğusunda yer alır. Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmadüddin İsmail b. Ali Ebû'l-Fidâ (ö.732/1331), *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer = Târîhu Ebî'l-Fidâ* (Thk. Mahmûd Deyyub), I-II, Beyrut 1997/1417, c. II, s. 381; Ömerî, *age*, c. XXVII, s. 321; Makrîzî, *age*, c. I, s. 886; Özgüdenli, *age*, s. 142.

²⁴ Savaşın yapıldığı günü Ebû'l-Fidâ, İbn Kesir, İbni Habîb ve Reşidüddin 27 Rabiulevvel/22 Aralık, İbn Devadarî 29 Rabiulevvel/24 Aralık olarak vermiştir. İlhanlı kaynaklarından sadece Vassaf 28 Rabiulevvel/23 Aralık olarak verir. Savaş hakkında bkz. Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye fî'd-Devleti't-Türkiyye* (Thk. Abdülhamid Salih Hamdân), Kahire 1987, s. 157; a.mlf., *Zübde*, s.331; İbn Devâdârî, *age*, c. IX, s. 16-17; Nüveyrî, *Nihaye*, c. XXXI, s. 241-242; Ebû'l-Fidâ, *age*, c. II, s. 381; İbn Habîb, *Tezkire*, c. I, s. 220; İbn Tağriberdî, *age*, c. VIII, s. 121; Reşidüddin, *age*, s. 278-279; Spuler, *age*, s. 111-112; Stewart, *age*, s. 136.

²⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 332; Nüveyrî, *age*, c. XXXI, s. 242; Makrîzî, *age*, c. I, s. 888.

²⁶ Sermin ya da Sürmin, Halep yakınlarında bir yerleşim yeridir. Hamevî, *age*, c.III, s.215.

²⁷ Reşidüddin, *age*, s. 284; Makrîzî, *age*, c. I, s. 909; İbn Tağriberdî, *age*, c. VIII, s. 132; Stewart, *age*, s. 146-147.

²⁸ Hamevî, *age*, c. I, s. 294.

JHS

140

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

Yapılan görüşmeler sonrasında Rahbe nâibi teslim olur.³² Gazan, teslim olan nâibin oğlunu ve bir memlûkünü rehin aldıktan sonra³³ çevredeki şehir nâiblerine fetihnâmeler gönderir.³⁴ Kutluşah komutasındaki 80 bin kişilik kalabalık İlhanlı ordusu³⁵ Dımaşk'a doğru yol alırken Gazan, Rahbe'den daha ileriye gitmeden yakınlardaki Deyr-i Besir'de³⁶ üç gün boyunca içkili eğlence düzenler daha sonra da yanında bulunan emirlerini askerleriyle Kutluşah'a katılmalarını için gönderir. Kendisi bölgeyi terk ederek ülkesine geri döner.³⁷

İlhanlı kuvvetleri Humus'u terk ettikten sonra Dımaşk'a uğramadan ilerleyişlerini sürdürerek³⁸ 1 Ramazan 702/19 Nisan 1303 günü Dımaşk'ın yaklaşık 25 km. güneyindeki bir tepenin önündeki Mercü's-Suffer³⁹ ovasına ulaşırlar.⁴⁰ Memlûk birlikleri Şakhab köyü yakınlarındaki Mercü's-Suffer'de harp nizamına geçerken Memlûk sultanı Nâsir Muhammed de ordusuyla beraber 2 Ramazan/20 Nisan günü Mercü Râhit'de⁴¹ ümera tarafından karşılandıktan sonra savaşın yapılacağı alana ulaşır.⁴² Kutluşah komutasındaki İlhanlılar ise nehrin yukarı kısmında savaş düzeni almışlardır. Memlûk kuvvetleri Mısır ve Suriye askerlerinden oluşan kalabalık bir orduyla⁴³ meydana saf tutarken aralarında Ermeni ve Gürcü askerlerinin de yer aldığı⁴⁴ İlhanlı kuvvetlerinin sayısı hakkında Memlûk müellifleri ihtilafli bilgiler verir. Ömerî, Safedî ve Makrîzî elli bin olarak zikrederken,⁴⁵ savaşta bulunan Baybars el-Mansûrî ile Nüveyrî ise yüz bin olarak kaydeder.⁴⁶ İbn Haldun 90 bin ve üzerinde olduğuna işaret ederken,⁴⁷ İbn Habib 13 tümen olduklarından söz eder.⁴⁸

JHS

141

History
Studies

Volume 8

Issue 1

A Tribute to

Prof. Dr.

Şerbo

Rastoder

March

2016

²⁹ Reşidüddin, *age*, s. 292; Vassaf, Şerefüddin Abdullah b. İzziddin Fazlillâh b. Ebî Na'im-i Yezdî Şirazi Vassaf (ö.730/1329-30), *Tahrîr-i Târih-i Vassaf*, (Yay. Abdü'l-Muhammed Ayetî), Tahran 1372/1994, s. 222.

³⁰ Hamevî, *age*, c.III, s.34.

³¹ Reşidüddin, *age*, s. 292-294; Vassaf, *age*, s. 222.

³² Reşidüddin, *age*, s. 293-295; Özgüdenli, *age*, s. 158.

³³ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 164; a.mlf., *Zübde*, s. 367-368; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 15; İbn Haldun, *age*, c. V, s. 478; Makrîzî, *age*, c. I, s. 930; İbn Tağrıberdî, *age*, c. VIII, s. 151.

³⁴ Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 15; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 368-372; İbn Haldun, *age*, c. V, s. 478; Makrîzî, *age*, c. I, s. 930; İbn Tağrıberdî, *age*, c. VIII, s. 157.

³⁵ İlhanlı ordusu hakkında Memlûk kaynakları farklı rakamlar verir. Baybars Mansûrî ve Nüveyrî 12 tümeden bahsederek 100 bini aşan bir ordudan bahsederken Makrîzî ve İbn Tağrıberdî 80 bin, İbn Haldun ise Kutluşah ve Çoban'ın 90 000 hatta daha fazla bir ordu ile Dımaşk'a doğru hareketinden bahseder. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 368; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 15; Makrîzî, *age*, c. I, s. 930; İbn Haldun, *age*, c. V, s. 478; İbn Tağrıberdî, *age*, c. VIII, s. 15.

³⁶ Rahbe yakınlarında Fırat'ın batı kıyısında bir köydür. Özgüdenli, *age*, s. 159.

³⁷ Reşidüddin, *age*, s. 295; Vassaf, *age*, s. 225; Nüveyrî, *age*, c.XXXII, s.15; Makrîzî, *age*, c.I, s.930; İbn Tağrıberdî, *age*, c. VIII, s. 157; İbn Haldun, *age*, c. V, s. 478; Özgüdenli, *age*, s.159.

³⁸ İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Şihabüddin Ömer b. Kesir b. Dav b. Kesir (ö.774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, (Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1998/1419, c. XVIII, s. 28.

³⁹ Hamevî, *age*, c. V, s. 101.

⁴⁰ Reşidüddin, *age*, s. 296; Fatih Yahya Ayaz, "Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)" *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV, (Sakarya 2007), s. 17; Özgüdenli, *age*, s. 161.

⁴¹ Dımaşk yakınlarında Mercü's-Suffer'e yakın bir yer. Hamevî, *age*, c. V, s. 101.

⁴² Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 65; Baybars el-Mansûrî *Zübde*, s. 375; Ebü'l-Fidâ, *age*, c. II, s.388; Makrîzî, *age*, c. I, s. 932; İbn Tağrıberdî, *age*, c. VIII, s. 159.

⁴³ İbn İyas Memlûk kuvvetlerini 200 bin savaşçı olarak verir. İbn İyas, *age*, c. I, s. 413.

⁴⁴ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 166; a.mlf., *Zübde*, s. 376; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 19; Galstyan, *age*, s.175; Oktay, *age*, s. 314; *Simbat Vakayinamesi*, s. 98; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yay., İstanbul 2007, s. 221.

⁴⁵ Ömerî, *age*, c. XXVII, s. 326; Safedî, *A'yânü'l-Asr*, c. V, s. 85; Makrîzî, *age*, c. I, s. 932.

⁴⁶ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 166; a.mlf., *Zübde*, s. 376; Nüveyrî, *age*, c.XXXII, s.19. Aynı müellifler savaşın ilk anlarında Müslümanların gerisine düşen Bulay'ın 20 bin kişilik birliği ile savaş alanını terk ettiğini ve dağda

Savaş 2 Ramazan 702/20 Nisan 1303 Cumartesi günü öğle vaktinde İlhanlı sol kanat kuvvetlerinin hücumu ile başlar.⁴⁹ Memlûk sağ kanadı ağır bir darbe almış olsa da çabuk toparlanır ve İlhanlı sağ kanadına yoğun bir şekilde taarruz başlatırlar.⁵⁰ İbn Tağriberdî savaş anını anlatırken şunları zikreder; “Sultan memlûkleri emirleriyle beraber öyle savaştılar ki, benzeri görülmemiş bir kahramanlık gösterdiler. Cesaret ve savaşıklıkta destan yazdılar. Bir emir birliği ile geri çekiliyor sonra diğeri geçiyor. Her birinin altında en az üç at öldü...”⁵¹ İlhanlılar çaresizce dağa sığınır. Açlık, susuzluk ve kuşatma zaman geçtikçe İlhanlıların aleyhine gelişmektedir. Beklemekten usanan Memlûkler İlhanlı kuvvetlerine dağdan inmeleri için koridor açarlar. Tamamı indikten sonra da tepelenmeleri emredilir.⁵² Ermeni ve Gürcü askerlerinin de bulunduğu İlhanlı kuvvetleri açılan gedikten nehre doğru hızlıca kaçmaya başlamışlar ancak aşırı yağmurlardan bataklık haline gelmiş alana saplanırlar. Pek çok asker atlarıyla beraber bataklığa gömülür. Ermeni müverrihlerinin Memlûkler tarafından hazırlandığını iddia ettikleri bataklık⁵³ ile Memlûk askerleri arasında kalan İlhanlı askeri telef olur ve pek çok zayıat verirler. Kaçıp kurtulabilenler bu kez Memlûklerin kurduğu pusularda can verirler. İlhanlı kuvvetleri komutanı Kutluşah güç bela canını kurtararak alandan kaçabilir. İlhanlılar o denli çaresiz bir durumdadır ki, halktan sıradan birisi bir İlhanlı askerini etkisiz hale getirip üzerindeki ganimetini alabilmektedir.⁵⁴ Memlûklerin kılıcından, pusulardan ve bataklıktan kurtulabilenler aşırı yağışlarla taşan Fırat nehrinin azgın suları ile boğuşmaktadır. Nehri geçmek neredeyse imkânsızdır. Yüzerek geçmeye çalışanlar boğuluyor, aşırı rüzgârdan sallar devriliyor. Açlık ise cabasıdır. Diğer taraftan bölgede yaşayan göçebe Araplar İlhanlılara kılavuzluk yapma bahanesiyle paralarını alıp onları çölün ortasına bırakıp kaçmaları, farklı adreslere götürmeleri İlhanlı askerinin çaresizce telef olmasına yol açar.⁵⁵ Ermeni müverrihler İlhanlılardan beş bin, Ermenilerden de beş yüz askerin ancak kurtulabildiğini haber verirken yüzerek geçmeye çalışanların boğulduğunu, aşırı rüzgârdan salların devrildiğini ve etrafta ölmüş insan cesetleri ile hayvan leşlerinin her tarafı kapladığından söz ederler.⁵⁶ Sayıları 10 bini bulan savaş artıkları ülkelerine ancak dönebilirler.⁵⁷ Gazan ise bir süre Sehend dağlarında avlanarak üzüntüsünü dağıtmaya çalışır.⁵⁸ Makrîzî, iki ay boyunca İlhanlıların yas tuttuğunu ve Gazan'ın duyduğu facia karşısında ağzından ve burnundan gelen kanlar neredeyse canını

mahsur kalanların da savaşın ikinci günü beklemekten usanan Memlûk askerinin bilinçli olarak açtığı gedikten kaçmaya çalıştıklarını bahsederek Kutluşah ve Çoban'ın 30 biner kişilik birliklerle Taytak komutasında da 20 bin kişilik birliklerle dağdan indiklerini söz ederler. Savaş alanında bulunan her iki müellifin verdiği bilgiler doğrultusunda 100 bini aşan bir İlhanlı ordusu söz konusudur. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 377; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 19-20.

⁴⁷ İbn Haldun, *age*, c. V, s.478. Ayrıca Ermeni müverrihi Nerses, 90 000 kişilik ordudan bahseder. Galstyan, *age*, s.176; Oktay, *age*, s. 315.

⁴⁸ İbn Habib, *age*, c. I, s. 24. Baybars el-Mansûrî, eserinin bir başka yerinde İlhanlı ordusunu 12 tümen olarak zikreder. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s.372.

⁴⁹ Reşidüddin, *age*, s. 296; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 386; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 19; İbn Devâdârî, *age*, c.IX, s. 87; İbn Haldun, *age*, c. V, s. 478; Makrîzî, *age*, c. I, s. 933; İbn Tağriberdî, *age*, c. VIII, s.160.

⁵⁰ Reşidüddin, *age*, s. 296.

⁵¹ İbn Tağriberdî, *age*, c. VIII, s. 162.

⁵² Ebü'l-Fidâ, *age*, c. II, s. 388; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 377; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 19-20; Reşidüddin, *age*, s.297; Ayaz, *agm*, s.22.

⁵³ Galstyan, *age*, s. 176-177; Oktay, *age*, s. 315-316; *Simbat Vakayinamesi*, s. 99-100; Ersan, *age*, s. 221.

⁵⁴ Ebü'l-Fidâ, *age*, c. II, s. 388; Makrîzî, *age*, c. I, s. 937; İbn Tağriberdî, *age*, c. VIII, s. 163-164.

⁵⁵ İbn Tağriberdî, *age*, c. VIII, s.163-164.

⁵⁶ *Simbat Vakayinamesi*, s. 99; Galstyan, *age*, s. 176; Oktay, *age*, s. 315; Özgüdenli, *age*, s. 163.

⁵⁷ Vassaf, *age*, s. 227.

⁵⁸ Reşidüddin, *age*, s. 296-297; Özgüdenli, *age*, s. 164-165.

JHS
142

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

alacaktı, diye söz eder.⁵⁹ Sonuçta İlhanlı ordusunun aldığı bu çok ağır hezimet yakın tarihte benzeri görülmemiş Ayn Câlût yenilgisinden daha ağır bir hezimetdir.

B. Gazan'ın Suriye Seferlerinde Ermeniler

Çukurova Ermeni Krallığı, başkenti Sîs⁶⁰ olup Çukurova bölgesinde hüküm sürmüş ve zamanla İlhanlılara tâbi olmuş bir krallıktır. Malazgirt Savaşı sonrası Çukurova bölgesi kısa süreliğine Türklerin hâkimiyetine girmiş olsa da Haçlı Seferleri ve Bizans İstilâları ile bölge Hıristiyanların idaresine geçmiş, nihayet doğudan göç eden Ermeniler bölge sakinlerini kovarak buraya yerleşmişlerdir.⁶¹ Çukurova'da giderek artan Ermeniler haçlıların da desteği ile XII. yüzyılın sonlarında bir Hıristiyan krallığı kurmuşlardır.⁶² Marco Polo'nun Moğollara bağlı Küçük Ermenistan diye bahsettiği⁶³ bölgedeki Ermeniler, Suriye bölgesi ile Karamanoğulları Beyliği arasında bereketli Çukurova topraklarının sakinleridir.⁶⁴ Moğolların bölgeye inmesiyle tabiiyetlerine girmişlerdir.⁶⁵ Moğol Büyük Hanı Mengü Han ile Ermeni Kralı I. Hetum (1226-1270) arasında yapıldığı söylenen anlaşma şartlarından birisi Müslüman topraklarının Hıristiyanlara iade edileceği şeklindedir.⁶⁶ Bu çerçevede Moğolların Anadolu'ya inmesiyle bölgedeki konumlarını güçlendiren Ermeniler Müslümanlar için bir tehdit ve tehlike teşkil etmeye başlamışlardır.⁶⁷ Ancak daha sonra Memlûk sultanı Nâsır Muhammed'in üçüncü saltanat döneminde (1309-1341) Moğolların bölgeden tamamen uzaklaştırılmasıyla da Memlûk Türk devletine yıllık bir milyon iki yüz bin dirhem cizye ödeyerek⁶⁸ siyasi yapılarını devam ettirmişlerdir.⁶⁹

Çukurova Ermenileri Suriye ve Mısır'ı ekonomik açıdan sıkıntıya sokacak her türlü fırsatı değerlendirerek Anadolu'dan kereste ve demirin Memlûk Türk devletine girişini engelleme, kervanlara ve hac kafilelerine yönelik mütecaviz saldırılar, Türkmenlere hücumlar ve en önemlisi de Haçlılar ve Moğollar ile Memlûk Türk devleti aleyhine işbirliği yapmaları Memlûklerin bölge üzerine seferler düzenlemesini zorunlu kılmıştır.⁷⁰ Sultan Baybars tarafından başlatılan seferler Kalavun ve oğlu Eşref Halil döneminde aralıksız devam etmiştir.⁷¹ Bölgede bulunan Haçlılar ve İlhanlılar ile ittifak yaparak Müslümanlar aleyhinde bir siyaset güden Ermeniler, her fırsatta İlhanlıları Memlûkler üzerine kışkırtmakta ve İlhanlıların

JHS
143

History
Studies

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

⁵⁹ Makrîzî, *age*, c. I, s. 937.

⁶⁰ Günümüz Adana ili sınırlarında bulunan Kozan ilçesinin adıdır.

⁶¹ Turan, *age*, s. 527; Cüneyt Kanat, "Memlûkler'in Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", Adana 1999, ss. 423-428.

⁶² Ömerî, *et-Ta'rif*, s. 72; Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, c. VIII, s. 29; *Simbat Vekâyinâmesi*, s. 68; Süryani Mikhail, *Vekâyinâme*, c. II, s. 293; *Hetum Vekâyinâmesi*, s. 9; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 249; Mehmet Ersan, *Ermeniler*, s. 155-156; Akkuş, "Memlûkler Döneminde Çukurova", s. 42.

⁶³ *Markopolo Seyahatnamesi*, I-II, Tercüman 1001 Temel Eser, c. I, s. 19.

⁶⁴ Ömerî, *et-Ta'rif*, s. 73; Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali Kalkaşendî (ö.821/1418), *es-Subhu'l-A'sâ fi Smâati'l-İnşâ*, I-XIV, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin) Beyrut 1987, c. VIII, s. 29-31; *Markopolo Seyahatnamesi*, c. I, s.19-20.

⁶⁵ *Markopolo Seyahatnamesi*, c. I, s.19.

⁶⁶ *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 555-556; Ermeni Kralı I. Hetum ile Moğol Hanı Mengü Han arasında imzalanan anlaşma metni için bkz. Oktay, *age*, s.275-279; Galstyan, *age*, s.128-131.

⁶⁷ Kanat, "Çukurova", s. 428.

⁶⁸ Ömerî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rif bi'l-Mustalahi's-Şerif* (Thk. Semîr Mahmûd Derubi), Kerek 1992/1413, s. 72-73.

⁶⁹ İbn Battûta, Ebü Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levatî et-Tancî (ö.770/1368), *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I-II, (Çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2000, c. I, s. 114; Ömerî, *et-Ta'rif*, s. 72.

⁷⁰ İbn Tağrıberdî, *age*, c. VIII, s. 181-182; Kanat, "Çukurova", s. 430-431.

⁷¹ Faruk Sümer, "Çukur-Ova Tarihi", *TAD*, Cilt. I, Sayı: I, (1963), s. 10-13; Ersan, *age*, s. 198-220.

Suriye'ye düzenledikleri her sefere katılmaktadırlar. Bu tutumlarından dolayı da Memlûkler, Ermeniler üzerine meşru olarak seferler tertip etmişlerdir.

Sultan Eşref Halil'in 692/1392 yılında Çukurova üzerine düzenlemek istediği seferden Ermeni elçilerin barış teklifiyle gelmeleri üzerine vazgeçilmiş ve Şam'da bir anlaşma yapılmıştır. Yıllık ödenmesi gereken vergilerin yanı sıra Behisna (Besni), Tell Hamdun ve Maraş kalelerinin teslim edilmesi karşılığında barış anlaşması imzalanır.⁷² Sadece Behisna'nın teslim alındığı bu anlaşma sonrası başkent Kahire'de yaşanan gelişmeler⁷³ Memlûkler'in Ermeniler ile ilgilenmesine fırsat vermez. Ermenileri himaye eden İlhanlıların dâhilde yaşadıkları isyanları ve Ermeni başkenti Sis'te yaşanan iç çekişmeleri⁷⁴ fırsat bilen Sultan Lâcîn, Eşref Halil döneminde yapılan anlaşma şartlarına riayet edilmediği gerekçesiyle bölgeye sefer düzenleme kararı alır. Aynı zamanda da Memlûk devletinin iç politikasında dengeleri lehine çevirmek isteyen Lâcîn, kıdemli emirleri başkentten uzaklaştırmak bahanesiyle⁷⁵ emirlerden Bedreddin Bektaş önderliğinde on bin kişilik bir birliği Sis'e gönderir.⁷⁶ Dımaşk, Safed, Hama ve Trablus nâiblerinin birlikleriyle katıldığı sefer sonucunda Çukurova bölgesi yağmalanır. Tell Hamdun, Nüceyme ve Maraş'ın da aralarında bulunduğu önemli kaleler ele geçirilir.⁷⁷ Ele geçirilen yerlere Emir Seyfeddin Esendemür Gürcü nâib olarak atanır. Ancak Gazan'ın Suriye üzerine sefer düzenlemesi ile fethedilen yerler Memlûk idaresinden çıkar ve tekrar Ermeni krallığına geçer.⁷⁸

Kral II. Hetum (1289-1307) İlhanlıların vasalı olarak Gazan'ın birinci Suriye seferine 10 bin kişilik bir Ermeni ordusu ile katılır.⁷⁹ Ermeni müverrihlerinden Nerses Palients, seferin gerçekleşmesinde kralın etkisi olduğundan söz eder.⁸⁰ Yine İlhanlıların zaferi ile neticelenen Vâdî'l-Hazindâr (28 Rabiulevvel 699/23 Aralık 1299) savaşında II. Hetum'un aktif bir rol üstlendiğinden bahseden bazı Ermeni müverrihleri kralın cesaretini öven görüşler ileri sürerler. Kralın cesurca mücadele ettiğini ve savaşın kaderini belirlediğini vurgularlar. Kral ilk hamlede Moğolların yenik duruma düşmeleri üzerine çadırında eğlenmekte olan Gazan'ın çadırına gitmiş kendisini uyararak askerlerinin kaçtığını haber vermiştir. Bunun üzerine de Gazan firar eden askerlerinin kaçışını durdurarak savaşa sokar.⁸¹

Gazan savaş sonrası Dımaşk'ı işgal edip halkın malına ve canına dokunmayacağına dair söz vermesine rağmen askerleri ve kral komutasında Ermeniler ne buldularsa yağmalamışlar, intikam alırcasına camilere, medreselere, türbelere saldırıp değerli gördükleri her şeyi talan etmişler. Saklı paraları almak bahanesiyle mezarlıklardaki ölüleri çıkararak kin ve nefretlerini

⁷² İbn Haldun, *age*, c. V, s. 465; Makrîzî, *age*, c. I, s. 784; İbn Tağriberdî, *age*, c. VIII, s. 14-15; Sümer, *age*, s. 13.

⁷³ Eşref Halil'in katli ile başlayıp Nâsır Muhammed'in birinci saltanatı ve sırayla Ketboğa ve Lâcîn'in sultan olması daha önce değinildiği gibi kanlı iktidar mücadelelerine sahne olmuştur.

⁷⁴ Ersan, *age*, s. 217-218.

⁷⁵ İbn Haldun, *age*, c. V, s. 470; Stewart, *age*, s. 107.

⁷⁶ İbn Habib, *age*, c. I, s. 201; Nüveyrî, *age*, c. XXXI, s. 212-215; Makrîzî, *age*, c. I, s. 837-841; İbn Tağriberdî, *age*, c. VIII, s. 89; İbn Devadâri, *age*, c. VIII, s. 369-370; İbn Tağriberdî, *age*, c. VIII, s. 89; Galstyan, *age*, s. 149; Ersan, *age*, s. 218.

⁷⁷ İbn Devadâri, *age*, c. VIII, s. 369-370; Nüveyrî, *age*, c. XXXI, s. 212; İbn Haldun, *age*, c. V, s. 470.

⁷⁸ İbn Devadâri, *age*, c. VIII, s. 369-370; Makrîzî, *age*, c.I, s.837; Sümer, *age*, s. 13; Ersan, *Ermeniler*, s. 218; Kanat, "Çukurova", s. 423-434.

⁷⁹ *Simbat Vekayinamesi*, s. 95; Özgüdenli, *age*, s.141. Ermeni kralı II. Hetum'un 5000 kişilik bir orduyla katıldığını söyleyen araştırmacılar da vardır. Ersan, *age*, s. 220.

⁸⁰ Galstyan, *age*, s.172; Oktay, *age*, s. 311.

⁸¹ Bu bilgilerin yanında müellif, savaş öncesi Mısırlıların bir savaş hilesi olarak elli bin keçeden mamül asker şeklindeki maketleri develerin üzerinde parlak metallere süsleyerek koyduklarını, kendilerinin de develerin arkasına gizlendiklerinden söz eder. Moğolların oklarının bitirdikten sonra da kaçtıklarını haber verir. *Simbat Vekayinamesi*, s. 95-97; Galstyan, *age*, s.173.

JHS
144

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Šerbo
Rastoder
March
2016

ortaya dökmüşler. Müslümanları esir alıp karşı gelenleri öldürmüşlerdir.⁸² Dımaşk'ı yerle bir etme hayalinde olan krala firari Memlûk emirlerinden zamanın İlhanlı Dımaşk valisi Seyfeddin Kıpçak mani olmuş ve yağmalaması için kendisine Salihyye'yi⁸³ göstermiştir. Kral da burada ne bulduysa yağmalamış her şeyi talan etmiştir. Mescitlerde ve medreselerde değerli eşyaları aldıktan sonra mekânları yakıp yıkmışlar karşı gelenleri kılıçtan geçirmişlerdir. Ayrıca sağ kalanlardan on bine yakın Müslüman da esir alınmıştır.⁸⁴ Savaş sonrası Emir Bulay'ın emrinde Memlûk askerini takip etmekle görevlendirilen Ermeni kralı maiyetinde dört bin askerle beraber Memlûk ordusunu Kahire'ye dört gün mesafelik yere kadar takip ettikten sonra hiçbir kuvvetle karşılaşmadan korkarak geri döner.⁸⁵

İlhanlıların yüz günlük Dımaşk işgali sonrası bölgeyi terk etmeleriyle Suriye hâkimiyetinin çok kısa sürmesi Ermeniler açısından son derece kötü bir durum olmuştur. Zira İlhanlılara güvenerek Memlûklere vergi ödemeyen, anlaşma şartlarına riayet etmeyen Ermeniler, Gazan'ın Suriye seferine katılarak unutulmaz katliamlar yapmışlardır. Bu durumda Memlûkler'in değişmez Çukurova siyasetinin sert yüzü ile yeniden karşılaşacaklardır. İlhanlıların bölgeden çekilir çekilmez soluğu Gazan'ın yanında alan kral Azerbaycan'a gitmiş, burada Gazan'ı Suriye üzerine bir sefer düzenlemesi için teşvik eder. Ermeni kaynakları, kırk günlük yolu on bir günde kat eden kralın, Gazan'ın huzurunda yakasını yırtarak; "Düşmanlarımın tamamını imha et demiştim, sen beni dinlemedin, şimdi nesiller karşısında mahcup olacaksın", dediğini nakleder.⁸⁶ Kışın geleceğine söz vererek krala hazırlık yapmasını emreden Gazan, Kutluşah komutasındaki bir orduyu 1 Muharrem 700/16 Eylül 1300 Cuma günü Dımaşk'ı almak üzere gönderir. Kendisinin de sonradan katılacağını bildirir.⁸⁷ Kutluşah komutasındaki İlhanlı birlikleri yol üzerindeki Halep halkını kılıçtan geçirirler. Her tarafta yağma ve talan yaparak kadın ve çocuklar hariç herkesi esir alırlar. Esirler o kadar çoktur ki Ermeni Kralı II. Hetum Müslüman esirleri 10 dirheme satın almış ve onları tacirlere satarak gemilerle Avrupa'ya göndermiştir.⁸⁸ Ancak bu söz konusu ikinci Suriye seferinde İlhanlıların kaybı çoktur. Kral burada Gazan'ın zararlarını telafi etmek için esirleri satın almıştır. Yaşanan bu hadisenin yanında kışın çok şiddetli geçmesi zayıfları artırmış, çok ağır kayıplar verildiğinden Gazan, 22 Cemaziyelevvel 700/2 Şubat 1301 günü geri dönülmesi emrini vererek seferden vaz geçmiştir.⁸⁹

JHS
145

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

⁸² Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 360; İbn Habib, *age*, c. I, s. 220; İbn Devadarî, *age*, c. IX, s. 22-23; Nüveyrî, *age*, c. XXXI, s. 242.

⁸³ Salihyye, Filistin'de bir yerleşim yeridir. Hamevî, *age*, c. III, s. 390.

⁸⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 334; Makrîzî, *age*, c. I, s. 892; Stewart, *age*, s. 141-142. Simbat Vekayinâmesi'nde kralın Kıpçak'tan değil de Gazan Han'dan Dımaşk'ı yakmak istediği ancak günah olduğu gerekçesiyle ret ettiği aktarılır. Ancak burada tarih olarak yanlışlıkla 1302-1303 olarak verilmiştir. Oysa hadiseler 1299'da gerçekleşiyor. (*Simbat Vekayinamesi*, s. 94-95; Takkûş, *age*, s.235.) Yine çağdaş müelliflerden Reşidüddin'in verdiği bilgide Ermeni, Gürcü ve mürtedlerden oluşan bir kısım İlhanlı askerinin Sâlihyye'yi yağmaladığını, katliamlar yapıp sayısız insanı esir aldıklarından bahsederek Gazan'ın bu durumdan haberdar olduğunda derhal yağma ve talanın durdurulmasını emrettiğini, Aragay'ı oraya giderek yasayı uygulamasını, halkı korumasını emrettiğini nakleder. Aragay vardığında askerler her tarafı harap edip dağıldıkları için sadece Ermeni ve Gürcülerin ellerindeki esirleri serbest bıraktığını anlatır. (Reşidüddin, *age*, s.281.) Yine Nerses Palients, Gazan'ın Dımaşk'ı aldığını ancak tahribat yapmadığını haber vermekte, kendisinden Dımaşk şehrini yakmak için izin isteyen Hetum'a; "Böyle bir şehri yakmak günah olacaktır. Ben onu oğluma vereceğim. Şehir onun namına muhafaza edilecektir." diyerek ret ettiğinden bahseder. Oktay, *age*, s. 312; Galstyan, *age*, s. 172.

⁸⁵ Ermeni müverrihler on bin kişilik orduyla savaşa katılan kralın içlerinden en iyi dört bin atlı birliği ile altı gün boyunca sultanı Doli denilen Mısır sınırına dört günlük mesafelik yere kadar kovaladığını haber verir. *Simbat Vekayinamesi*, s. 95; Galstyan, *age*, s. 173; Oktay, *age*, s. 312; Stewart, *age*, s. 144-145.

⁸⁶ Galstyan, *age*, s. 175; Oktay, *age*, s. 314; *Simbat Vekayinamesi*, s. 97-98; Özgüdenli, *age*, s. 151.

⁸⁷ Özgüdenli, *age*, s. 152; Ersan, *age*, s. 220.

⁸⁸ İbn Devâdarî, *age*, c. IX, s. 46; Nüveyrî, *age*, c. XXXI, s. 258.

⁸⁹ Özgüdenli, *age*, s. 152-153.

Nâsır Muhammed Vâdî'l-Hazindâr hezimetini sonrası Suriye'de otoritesini tesis ederek Ermenileri cezalandırmak üzere Sis'e sefer düzenlenmesini emreder. İlhanlılara verilen açık destek ve yapılan anlaşma şartlarına uymamaları, ticarete engel olmaları ve Suriye bölgesinde giriştikleri katliamlar seferin başlıca gerekçeleridir. Gazan ile her fırsatta ittifak kurarak yapılan anlaşmaları hiçe sayan Ermenilerin bu durumu aslında öteden beri değişmez bir Memlûk politikasıdır.⁹⁰

Sultanın emriyle Memlûk birlikleri emirler Bedreddin Bektaş el-Fahrî ve Aybek el-Hazindâr komutasında 701 yılı Ramazan ayında (Mayıs 1302) Mısır'ı terk ederek 9 Şevval/7 Haziran Perşembe günü Dımaşk'a girer. Yoluna devam ederek güzergâh üzerindeki birliklerin katılımıyla kalabalıklaşan birlik önce Hama Nâibi Ketboğa maiyetinde müellif Ebü'l-Fidâ'nın da bulunduğu Hama birliğinin katılımı sonrası 25 Şevval/23 Haziran Cumartesi günü Hama'dan, 1 Zilkade/28 Haziran Perşembe günü Halep'ten, 7 Zilkade/4 Temmuz Çarşamba günü Bagras'tan⁹¹ geçtikten sonra Sis'e ulaşırlar. Ordu geçtiği yerleri yağma ve talan edip ekili dikili alanları tahrip eder. Bölgedeki Ermeniler tedip edildikten sonra birlikler Antakya ovasından geçerek 19 Zilkade/16 Temmuz Pazartesi günü Halep'e döner.⁹² 21 Zilhicce 701/17 Ağustos Cuma günü Dımaşk'ta nâib tarafından karşılanırlar. Daha sonra da salimen Kahire'ye girerler.⁹³ İki hafta gibi kısa bir sürede Çukurova'ya tedip amaçlı giden birliklerin bu durumu teyakkuzu elden bırakmayarak olası bir İlhanlı saldırısına karşı dikkatli davrandıkları görülür. Söz konusu sefer ikaz mahiyetli olup bir tedip girişimidir.

Ermeniler bu tedip hareketlerine rağmen Memlûklere karşı İlhanlılara her fırsatta desteklerini sürdürmüşlerdir. Gazan'ın üçüncü Suriye seferinde Memlûkler adına zaferle sonuçlanan Şakhab savaşı öncesinde Ermenilerin çok faal oldukları görülür. Kral dört bin mızraklı süvari, bin piyade ve dört bin okçudan oluşan bir birliğin yanı sıra ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasında hizmet edecek zanaatkârlarla beraber toplamda on bin kişilik ordusuyla Gazan'ın son Suriye seferine katılır.⁹⁴ İlhanlı öncü birlikleriyle hareket eden Kral II. Hetum'un birlikleri⁹⁵ Humus yakınlarında Karyeteyn'de⁹⁶ Türkmenlere saldırırlar. Türkmenlerden birçoğunu esir alıp bölgede yağma ve çapulculuk yaparlar. Gelişmeler üzerine bin beş yüz kişilik Memlûk atlı birliği bölgeye sevk edilir. Birlik 10 Şaban 703/30 Mart 1303 Cumartesi günü Urz⁹⁷ yakınlarındaki bir mevkiye ganimet toplamakla meşgul İlhanlı kuvvetleriyle gün ortasından ikinci vaktine kadar çarpışırlar. Memlûk birliğinde bulunan Ebü'l-Fidâ'nın ifadesiyle, çok kanlı bir çarpışma sonucunda İlhanlılar hezimete uğrar. Sayıları altı bini bulan kadın, erkek ve çocuklardan oluşan birçok Türkmen esiri kurtarılır. Birlik büyük

JHS
146

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Šerbo
Rastoder
March
2016

⁹⁰ Baybars el-Mansurî, *Zübde*, s. 364; İbn Habib, *age*, c. I, s. 239; Ebü'l-Fidâ, *age*, c. II, s. 386; Makrîzî, *age*, c. I, s. 922-923; İbn Tağriberdî, *age*, c. VIII, s.122; Stewart, *age*, s. 154-155.

⁹¹ İskenderun-Antakya yolu üzerindeki Amanos dağlarında Belen Geçidi girişindeki konak yeri. Günümüzde Hatay vilâyetinin Belen ilçesine bağlı Ötençay adında bir köydür. Yusuf Halaçoğlu, "Bağras", *DİA*, c. IV, Ankara 1991, s. 450-451.

⁹² Baybars el-Mansurî, *Zübde*, s. 366; Stewart, *age*, s. 155-156; Ersan, *age*, s. 220-221.

⁹³ Baybars el-Mansurî, *Zübde*, s. 366; Stewart, *age*, s. 156.

⁹⁴ Ermeni kaynağının bu hazırlıkları II. Suriye seferi öncesi göstermiş ise de anlatıma baktığımızda hazırlıkların III. Suriye seferi için yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla hazırlığın her iki sefer için yapıldığı ancak ikinci seferin amacına ulaşmayıp yarıda bırakıldığı hesap ettiğimizde yapılan hazırlığın üçüncü sefer için gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca Nerses Ermeni askerinin sayısını 18 000 olarak vermektedir. Hazırlıklar hakkında bkz. Galstyan, *age*, s.175; Oktay, *age*, s. 314; *Simbat Vekayinamesi*, s. 98; Ersan, *age*, s. 221.

⁹⁵ İlhanlı birliklerinin sayıları hakkında Ömerî ve Makrîzî 4 000 olarak Ebü'l-Fidâ ve İbn Habib 10 000 olarak vermekte diğerleri ise sessiz kalmaktadır. Memlûk kuvvetlerinin sayısı ve komutanları hakkında kaynaklar hemfikirlerdir. Ebü'l-Fidâ, *age*, c. II, s. 387; Ömerî, *Mesâlik*, c. XXVII, s. 325; İbn Habib, *age*, c. I, s. 245-246; Makrîzî, *age*, c. I, s. 931.

⁹⁶ Humus'a bağlı büyük bir kasabadır. Hamevî, *age*, c. IV, s.336.

⁹⁷ Halep yakınlarında bir yer. Hamevî, *age*, c. IV, s. 103.

bir ganimetle 13 Şaban/2 Nisan Salı günü Hama'ya döner.⁹⁸ Kralın da içinde yer aldığı İlhanlı kuvvetleri ise bölgeyi terk ederek kaçarlar.

Ermeni müverrihlerine göre Gazan, üçüncü Suriye seferi sonunda vuku bulacak Şakhab Savaşı (2 Ramazan 702/20 Nisan 1303) öncesi sıcaklıkları bahane ederek geri döner.⁹⁹ Kutluşah'ın emrindeki yüz bin kişilik İlhanlı ordusunda Kral II. Hetum yer alır.¹⁰⁰ Savaş sonrası Ermeni müverrihlerinin Memlûkler tarafından hazırlandığını iddia ettikleri bataklıkta birçok Ermeni askeri telef olur. Firar eden askerler bir taraftan bataklığa saplanırken diğer taraftan Memlûk askerleri tarafından karşılamakta, her iki engeli atlatanları ise aşırı yağışlarla taşan Fırat nehrinin azgın suları beklemektedir. İlhanlılardan beş bin, Ermenilerden de beş yüz askerin ancak kurtulabildiğini haber veren müverrihler, yüzerek geçmeye çalışanların boğulduğunu, aşırı rüzgârdan sallanın devrildiğini ve etrafta ölmüş insan cesetleri ile hayvan leşlerinin her tarafı kapladığını haber verirler. Bir taraftan da açlıkla boğuşan Ermeni askerleri bu kez de karşıya geçirmeleri karşılığında yüklü meblağlar isteyen müttefik İlhanlı darbesiyle yıkılırlar. Sağ salim kurtulan kral yanındaki bir avuç asker ile yine Gazan'ın huzuruna çıkar. Gazan krala yakın zamanda sefere çıkacağına dair söz verir. Ayrıca kral için bin kişiden oluşan bir muhafız birliğini yol tedariki ile beraber donatır. Zararlarının telafisi için de Anadolu'dan alınan vergilerin bir kısmını toplamasına izin verir. Bunlar için yetkiler alan kral Çukurova'ya döner.¹⁰¹ Gazan yakalandığı hastalık yüzünden verdiği sözlerinin hiç birisini yerine getiremez ve çok geçmeden 11 Mayıs 1304 Pazar günü ölür.¹⁰²

Makrîzî 702 (1302-1303) yılında yaşanan hadiseleri anlatırken kralın gemilerinin fırtına yüzünden denizde uğradığı talihsiz bir olaydan söz eder. Kral Hetum'un Kıbrıs adasına gönderdiği yüz bin dinar değerindeki kıymetli mal ve eşya yüklü gemiler denizde çıkan fırtına yüzünden sürüklenerek Dimyat sahillerine ulaşır. İçerisi eşya ve kıymetli mal dolu gemilere Memlûkler tarafından el konulur.¹⁰³

C. Gazan'ın Suriye Seferleri Sonrasında Ermeniler Üzerine Düzenlenen Memlûk Seferi

Memlûkler Şakhab zaferiyle İlhanlıları Suriye bölgesinden uzaklaştırdıktan sonra her fırsatta İlhanlılarla işbirliği yapan ezeli düşmanları Ermeniler üzerine iki yıldır ödenmeyen vergiler gerekçe gösterilerek¹⁰⁴ bir sefer düzenler. Bu seferin asıl gerekçesi ise Halep ordusundan bir birliğin kralın idaresindeki topraklara yaptığı bir sınır baskını sırasında beklenmedik bir şekilde İlhanlı askerinin Memlûk birliğini taciz etmesidir.¹⁰⁵ Bu gelişmeler üzerine Sultan Nâsır Muhammed Sîs üzerine bir sefer düzenlenmesini emreder.¹⁰⁶ Emir Bedreddin Bektaş el-Fahri komutasında emirler Alemüddin Sencer es-Savâbî ve Şemseddin Sungurşah ile beraber üç bin kişilik Memlûk birliği yaptıkları hazırlık sonrası hareket ederek 12 Ramazan 703/18 Nisan 1304 Cumartesi günü Dimaşk'a ulaşırlar. Burada Bahadır As komutasında iki bin kişilik bir süvari birliğinin katılımıyla ilerleyişini sürdüren birlik yol

⁹⁸ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 164; *Zübde*, s. 373-374; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 15-16; Ebû'l-Fidâ, *age*, c. II, s. 387; İbn Habib, *age*, c. I, s. 245-246; Makrîzî, *age*, c. I, s. 931; İbn Tağrıberdî, *age*, c. VIII, s. 158; Takkûş, *age*, s. 247-248.

⁹⁹ Galstyan, *age*, s. 175; Oktay, *age*, s. 314; *Simbat Vekayinamesi*, s. 98.

¹⁰⁰ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 166; a.mlf., *Zübde*, s. 376; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 19; Ersan, *age*, s. 221.

¹⁰¹ Galstyan, *age*, s. 176-177; Oktay, *age*, s.315-316; *Simbat Vekayinamesi*, s.99-100; Ersan, *age*, s.221.

¹⁰² Stewart, *age*, s.152.

¹⁰³ Makrîzî, *age*, c. I, s. 942.

¹⁰⁴ Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 52; Makrîzî, *age*, c. I, s. 949.

¹⁰⁵ Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 52; Ömerî, *Mesâlik*, c. XXVII, s.327.

¹⁰⁶ Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 52; İbn Kesir, *age*, c. XVIII, s. 35-35.

üzerindeki Trablus, Hama ve Safed nâiblerinin birlikleriyle¹⁰⁷ Halep'te birleşerek kalabalıklaşan ordu burada iki kısma ayrılır. Emir Bektaş el-Fahrî hastalandığı için Halep'te kalırken birliklerin bir kısmı Hama nâibi Seyfeddin Kıpçak komutasında Kal'atü'r-Rum'dan Malatya'ya doğru diğer bir kısmı da Halep nâibi Kara Sungur komutasında Derbend'e doğru ilerler. Bagras'ı geçip Çukurova Sis bölgesine ulaşarak tarlaları ve ekinlerini yakıp çiftlikleri yıkarak bölgede yağma ve talanda bulunurlar. Ebü'l-Fidâ'nın hac ibadeti için Hicaz'da bulunduğu sırada gerçekleşen bu sefer sırasında Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı muhkem Tell Hamdun kalesi uzun bir kuşatma sonrası emân verilerek 13 Zilkade 703/17 Haziran 1304 günü¹⁰⁸ ele geçirilir¹⁰⁹ ve bir anlaşma yapılır. Ceyhan nehri sınır kabul edilerek nehir ile Halep arası Memlûklere bırakılırken diğer taraf Ermenilerde kalır.¹¹⁰ Bu anlaşma ile Gazan'ın I. Suriye seferi sonrası elden çıkan topraklar tekrar Memlûk idaresine geçmiştir. Ayrıca kralın vergiyi göndermesine engel olan altı Ermeni baronundan¹¹¹ Müslüman olarak din değiştiren Nuceyme tekfurı hariç hepsi Halep nâibinin emri ile idam edilir.¹¹² Kaynaklarda adı Sarımsak¹¹³ ya da Sirmak¹¹⁴ olan Nuceyme yöneticisi sultan adına Ceyhan nehrinden Karaman bölgesine kadar olan bölgeyi fethedeceğine dair de söz verir. Şakhab zaferi sonrası düzenlenen bu sefer ile Ermeniler tedip edilmiş ödenmeyen iki yıllık vergi topluca tahsil edilmiştir. Bolca ganimet ile 21 Zilhicce 703/25 Temmuz 1304 günü Dimaşk'a giren ordu Muharrem ayının başlarında (Ağustos 1304) Mısır'a geri döner.¹¹⁵

Memlûkler bölgeye sık sık sefer düzenlemelerine rağmen Çukurova'da sular pek durulmaz. Çukurova bölgesinde oturan Türkmenlere ve Müslümanlara zarar verdikleri için Ermeniler üzerine çok geçmeden Nâsır Muhammed'in ikinci saltanat döneminde 705 (1305) yılı içinde üçüncü bir sefer daha düzenlenir. Halep nâibi Şemseddin Kara Sungur yıllık göndermesi gereken vergiyi geciktirmesi üzerine¹¹⁶ memlûklerinden üstâdârı Seyfeddin Kuştemür eş-Şemsî komutasında emirler Şemseddin Aksungur el-Farisi ile Fethuddin b. Subre el-Mihmandâr'ın da bulunduğu yaklaşık iki bin kişilik bir birliği 705 yılı başlarında (Ağustos 1304) Çukurova'ya gönderilir.¹¹⁷ Askerler yol üzerinde ne var ne yok her şeyi yakıp yıkarak ilerlerken¹¹⁸ bölgeye gelen bir miktar İlhanlı askeri Memlûk askerine pusu atar. Kutluşah'ın oğlunun komuta ettiği üç bin kişilik İlhanlı askeri¹¹⁹ ile Frenk ve Ermeni askerlerinden oluşan müttefik güçler Memlûk birliğine Derbend başında saldırırlar. İlhanlı askerleri ok yağmuruna tutarken Ermeni askerleri taş atarak Memlûk askerine saldırırlar. İbn Devâdârî, on bin kişilik

¹⁰⁷ Sabık Sultan Ketboğa'nın vefatıyla boşalan Hama nâibliğine atanan Seyfeddin Kıpçak, Trablus ve Sahiller komutanı Esendemür Gürcü, Seyfeddin Balaban Humus askeriyle, Seyfeddin Kara Sungur da Halep askeriyle sefere iştirak eder. Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 52; İbn Kesir, *age*, c. XVIII, s. 34.

¹⁰⁸ İbn Devâdârî Tel Hamdun'un fetih gününü 25 Zilkade (27 Haziran 1304) olarak vermektedir. İbn Devâdârî, *age*, c. IX, s. 111.

¹⁰⁹ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 174; Ebü'l-Fidâ, *age*, c. II, s. 391; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 52; İbn Kesir, *age*, c. XVIII, s. 35; İbn Devâdârî, *age*, c. IX, s. 110-111; Ömerî, *Mesâlik*, c. XXVII, s. 327; Makrîzî, *age*, c. I, s. 949; İbn Habib, *age*, c. III, s. 257; Ersan, *age*, s. 222; Stewart, *age*, s. 159-160.

¹¹⁰ İbn Devâdârî, *age*, c. IX, s. 111; İbn Kesir, *age*, c. XVIII, s. 35; Stewart, *age*, s. 161.

¹¹¹ Makrîzî bu yöneticileri altı olarak verirken İbn Devâdârî yedi, Nüveyrî ise sekiz olarak zikretmektedir. Makrîzî, *age*, c. I, s. 9; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 53; İbn Devâdârî, *age*, c. IX, s. 111.

¹¹² Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 53; Makrîzî, *age*, c. I, s. 949.

¹¹³ Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 53.

¹¹⁴ İbn Devâdârî, *age*, c. IX, s. 111.

¹¹⁵ Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 53; İbn Kesir, *age*, c. XVIII, s. 35; Makrîzî, *age*, c. II, s. 12.

¹¹⁶ Makrîzî, *age*, c. II, s. 16; Ersan, *age*, s. 222.

¹¹⁷ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 177; a.mlf., *Zübde*, s. 373; Ebü'l-Fidâ, *age*, c. II, s. 392; İbn Devâdârî, *age*, c. IX, s. 131; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 69; Makrîzî, *age*, c. II, s. 16.

¹¹⁸ Makrîzî, askerlerin Muharrem ayında bölge sakinlerine çoluk-çocuk demeden kadınlara karşı hoş olmayan sözlü davranışlarından yakınarak bahseder. Makrîzî, *age*, c. II, s. 16.

¹¹⁹ İbn Devâdârî, *age*, c. IX, s. 131; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 69.

JHS
148

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Šerbo
Rastoder
March
2016

Müslüman Memlûk askerine altı bin kişilik müttefik İlhanlı-Ermeni-Frenk birliklerinin saldırısından söz eder.¹²⁰ Memlûk komutanı Kuştemür, tedbir almadan çıktığı bu seferde canını zor kurtarıırken sefere katılan emirlerin çoğu ve birçok asker esir düşer. Memlûk müelliflerinin birçoğu yaşanan bu talihsiz hadisenin sorumlusu olarak Kuştemür'ü gösterirler. İçkiye düşkün olup danışmadan başına buyruk hareket ettiği için talihsiz olayların yaşandığını ifade eden müellifler, Kuştemür'ün düşmanla ilgili istihbarat yapmadığı, onları küçümsediğini ve tedbirsiz davrandığını ileri sürerler.¹²¹ Halep nâibi yaşananları Kahire'ye bildirmesi üzerine aralarında Baybars el-Mansûrî'nin de bulunduğu Emir Bedreddin Bektaş el-Fahri komutasında dört bin kişilik bir birlik Şaban ayının ortasında (Mart 1306) Kahire'den yola çıkar.¹²² Ordunun Sîs üzerine geldiğini duyan Ermeni kralı II. Hetum Halep nâibine elçi göndererek yaşananlardan özür dileyip çok değerli hediyelerle birlikte vergiyi gönderir. Kral ayrıca bu talihsiz olayın sorumlusunun İlhanlılar olduğu, kendisinin bir dahli olmadığını ileri sürmüş ayrıca esirlerle ilgileneneğine dair söz vermiştir. Elçiler daha sonra Kahire'ye gelerek Memlûk sultanı Nâsır Muhammed'in huzuruna çıkarlar. Bunun üzerine de Kahire'den çıkan ordu Şevval ayının sonlarında (1306 yılı Mayıs başı) Gazze'den başkente geri döner.¹²³ Ermeni kralı II. Hetum 706 yılı (13 Temmuz 1306-13 Temmuz 1307) vergisini 270 müslüman esirle beraber gönderir.¹²⁴ İbn Devâdârî'nin verdiği bilgiye göre gönderilenler arasında altı yüz bin dirhem para, antika eşyalardan oluşan hediyeler, katır ve develerden oluşan binek hayvanları ayrıca ordunun ihtiyacında kullanılmak üzere kırk deve yükü nal ve çivi vardır.¹²⁵ Bu gelişmelerden sonra Ermenilerin düzenli olarak vergilerini gönderdikleri ve siyasi ve askeri açıdan tatsız olayların kaynaklara yansımadağı görülür.

Sonuç olarak, Çukurova Ermenileri Gazan'ın birinci Suriye seferi sonrası elde edilen zaferle bölge üzerindeki siyasi emelleri açısından umutlanmışlar, hatta bölgede intikam alırcasına yağma ve talan faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ancak İlhanlıların Şakhab yenilgisiyle önemli bir müttefikini kaybeden Ermeniler söz konusu seferler sonrasında Memlûklerin baskısı altında giderek erimeye başlamışlardır. Bu durum çok geçmeden topraklarının elden çıkmasına yol açmıştır.

JHS
149

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

¹²⁰ İbn Devâdârî, *age*, c. IX, s. 131.

¹²¹ Ebü'l-Fidâ, *age*, c. II, s. 392; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s.69; Makrîzî, *age*, c. II, s.16-17.

¹²² Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 384; Makrîzî, *age*, c. II, s. 18.

¹²³ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 177-178; *Zübde*, s. 384; Makrîzî, *age*, c. II, s. 17; Stewart, *age*, s. 170; Ersan, *age*, s. 222.

¹²⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 388; Nüveyrî, *age*, c. XXXII, s. 89; Makrîzî, *age*, c. II, s. 30; Stewart, *age*, s. 170.

¹²⁵ İbn Devâdârî, *age*, c. IX, s. 146; Stewart, *age*, s. 170.

KAYNAKÇA

- AYAZ, Fatih Yahya, “Memlük-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.IX, S. 15, Sakarya 2007, s. 1-32.
- BAYBARS EL-MANSÛRÎ (ö.725/1325), *Zübdetü'l-Fikre fî Târîhi'l-Hicre*. (Thk. D. S. Richards), Beyrut Das Arabische Buch Berlin, 1998/1419.
- _____ ; *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye fî'd-Devleti't-Türkiyye* (Thk. Abdülhamid Salih Hamdân), Kahire 1987.
- CÜVEYNÎ, Alaaddin Ata Melik (ö.681/1238), *Tarih-i Cihan Gûşâ* (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013.
- ERSAN, Mehmet, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yay., İstanbul 2007.
- GALSTYAN, A.G., *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Çev. İlyas Kamalov), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.
- GREGORY ABÛ'L-FARAC (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, I-II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999.
- HAMEVÎ, Ebu Abdullah Şihabüddin Yâkut el-Hamevî (ö.626-1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Beyrut 1977/1397.
- İBN BATTÛTA, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levatî et-Tancî (ö.770/1368), *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I-II, (Çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2000.
- İBN DEVÂDÂRÎ, Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek İbnü'd-Devadari (ö.736/1336), *Kenzü'd-Dürer ve Câmiü'l-Gurer I-IX, ed-Dürretü'z-Zekiyye fî Ahbârî'd-Devleti't-Türkiyye*, (Thk. Ulrich Haarmann), c. VIII, Kahire 1971;
- _____ ; *ed-Dürrü'l-Fâhir fî Sîreti'l-Meliki'n-Nâsır*, (Thk. Hans Robert Roemer) c. IX, Kahire 1960/1379.
- İBN İYAS, Ebü'l-Berekat Zeynüddin Muhammed b. Ahmed İbn İyas (ö.930/1520), *Bedâ'iu'z-Zuhûr, fî Vekâi'u'd-Dühûr*, I-V, (Thk. Muhammed Mustafa), Kahire 1395/1975.
- İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Şihabüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesir (ö.774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, (Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cîze 1998/1419.
- İBN TAĞRİBERDÎ, Ebü'l-Mehasin Cemalüddin Yusuf İbn Tağrıberdî (ö.874/1470), *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, I-XVI, Kahire t. y.
- KANAT, Cüneyt, “Memlükler'in Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü”, III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler, Adana 1999, s.423-428.
- _____ ; “Gazan Han Zamanında Memlük Devleti'ne İltica eden Uyratlar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XV, İzmir 2000, s.105-120.

JHS
150

**History
Studies**

Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Şerbo
Rastoder
March
2016

- KALKAŞENDÎ, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali Kalkaşendî (ö.821/1418), *es-Subhu'l-A'sâ fî Sinâati'l-İnşâ*, I-XIV, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Kahire 1340/1922.
- MAKRÎZÎ, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrîzî (ö.845/1442), *Kitâbü's-Süluk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülük*, I-IV, (Thk. Muhammed Mustafa Ziyade-Said Abdülfettah Âşûr), Kahire 1934, 1958; a. g. e. , I-X, (Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ), Beyrut 1417/1997.
- Marko Polo Seyahatnamesi*, I-II, (Haz. Filiz Dokuman), İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser.
- NÜVEYRÎ, Ebu'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî (ö.733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, I-XXXI (Thk. Dr. Necip Mustafa Fevvaz, Dr. Hikmet Keşli Fevvaz), c. XXXII-XXXIII (Thk. Üstaz İbrahim Şemseddin), Beyrut 2004.
- OKTAY, Hasan, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenge Yayınevi, İstanbul 2007.
- ÖMERÎ, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî (ö.749/1349), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr*, I-XXVII, (Thk. Kamil Selman el-Cebûrî), Beyrut 2010.
- _____ ; *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf* (Thk. Semîr Mahmûd Derubi), Kerek 1992/1413.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Aynicâlût Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul 1994, ss. 275-276.
- ÖZBEK, Süleyman, "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud", *Türkler*, Ankara 2002, c.V, s.134-143.
- ÖZGÜDENLİ, Osman. G., *Gâzân Han ve Reformları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009.
- SAFEDÎ, Salahaddin Halil bin İzzeddin Aybek es-Safedî (ö.762/1363), *A'yânü'l-Asr ve A'vânü'n-Nasr*, (Thk. Ali Ebû Zeyd, Mahmûd Salim Muhammed, Nebil Ebû Amse, Muhammed Mev'îd), I-VI, Dımaşk 1998/1418.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH (ö.718/1318), *Câmiu't-Tevârih* (İlhanlılar Kısımı), (Çev. Prof. Dr. İsmail Aka, Prof. Dr. Mehmet Ersan ve Dr. Ahmad Hesamipour Khelejanî), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013.
- Başkumandan Simbat Vekayinamesi*, (Ter. Hrand D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Basılmamış Nüsha, İstanbul 1946.
- SPULER, Berthold, *İran Moğolları*, (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- STEWART, Angus Donald, *The Armenian Kingdom and the Mamluks War and Diplomacy during the Reigns of Het'üm II (1289-1307)*, Köln 2011.
- SÜMER, Faruk, "Çukur-Ova Tarihi", *TAD*, Cilt. I, Sayı: I, (1963), s. 1-98.
- TAKKÛŞ, Muhammed Süheyl, *Târîhu'l-Memâlik fî Mısr ve Bilâdi's-Şam*, (Nşr. Dârü'n-Nefâis), Beyrut 1997/1418.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996.

JHS

151

History
Studies

Volume 8

Issue 1

A Tribute to

Prof. Dr.

Šerbo

Rastoder

March

2016

VASSAF, Şerefüddîn Abdullah b. İzziddîn Fazlillâh b. Ebî Naîm-i Yezdî Şirazi Vassaf (ö.730/1329-30), *Tahrîr-i Târih-i Vassaf*, (Yay. Abdü'l-Muhammed Ayetî), Tahran 1372/1994.

YUVALI, Abdülkadir, "Gâzân Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XIII, Ankara 1996, s. 429-431.

JHS
152

**History
Studies**

*Volume 8
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
Šerbo
Rastoder
March
2016*